

Előszó

A szuverenitás az államtudományok kimérája. E különös metaforával nem a probléma szörnyűsége voltát, hanem a fogalom vegyes jellegét szeretném hangsúlyozni: amint a mitológiai *Khimaira* egy többféle lényből összetett, isteni származású szörnyalak,¹ úgy az államok legfontosabb jellemzőjének tekintett *szuverenitás* is jellegzetesen *vegyes fogalom*, melynek eltérő természetű alkotóelemei vannak. Bonyolultságának e vegyes jelleg a legfőbb oka. A szuverenitás – a legtöbb *par excellence* államelméleti kategóriához, például a legitimitáshoz vagy az autoritáshoz hasonlóan – egyszerre utal tényekre és eszményekre, egyszerre jelez valami adottat és várakozásszerűt, s egyszerre van benne leíró és előíró tartalom.² Ez indokolja a kötet alcímében szereplő két kötőszót, melyek ilyen alkalmazása további következményekre utal. Hiszen az állam szuverenitására vonatkozó minden elmélet esetén megkérdendő: megalkotója a tényekre vagy az értékekre gondol-e, ha pedig – mint rendszert – mindkettőre, akkor elgondolásában *milyen arányban* keveredik az előbbi az utóbbival. E vegyes jelleg miatt van az is, hogy a valóságos államok tényleges szuverenitása csakis egy *fokozatokat* tartalmazó *skála* valamely *pontjára utalva* állapítható meg, s az ilyen megállapítások annak egy másik – többet követelő vagy kevesebbet állító – pontja alapján min-

¹ Az *Iliászban* ezt olvashatjuk róla: „a nagy Lükié fejedelme” „elküldötte először [Bellerophonészt] a rémes szörnyű Khimairát elpusztítani: ez nem földi, de isteni sarj volt, kecske középűt, sárkány hátul, elől meg oroszlán, s torkából lobogó tűz lángját fujta riasztón”. Homérosz: *Iliász*. Ford.: Devecseri Gábor. Európa, Budapest, 1984, XI. 6., 179–182. (82. o.)

² Az államelméleti tételek ebből adódó *kettős jellegére* már Spinoza utalt, igaz, kritikailag. Egyes filozófusok – írta – „az embereket... nem úgy fogják fel, ahogy vannak, hanem úgy, ahogy szeretnék, hogy legyenek. Ezért történt, hogy többnyire szatírárt írtak etika helyett, s hogy sohasem gondoltak ki gyakorlatilag használható államelméletet, hanem csak olyant, amely kiméra számba ment...”. Spinoza, Benedictus de: *Politikai tanulmány és levelezés*. Ford.: Szemere Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 21980, 17. o.

dig vitathatók. A metafora ezenkívül egy további módon is aktualizálható: amint az ókori görögök számára egy *khimaira* megjelenése vihart, tüzet vagy vulkánkitörést jelzett, úgy a szuverenitás említése az államok vonatkozásában ugyancsak valami rendkívülinek a jele. Ahol szuverenitásról beszélnek, ott valami különleges dolog készülődik.

Talán ennek tudható be, hogy amikor 2013 őszén konferenciát kezdeményeztem a témáról, még engem is meglepett az intenzív érdeklődés, amellyel a hazai tudományos közösség fogadta e felvetést. A legkülönbözőbb diszciplínák képviselői jelezték, hogy fontos mondandójuk van a kérdésben, amelyet szívesen megvitatnának egymással. A felvetésből így gyorsan terv lett, amit aztán – az MTA TK Jogtudományi Intézetének intézményi segítségével és a Széchenyi István Egyetem jogi karán zajló OTKA-program keretei között – annak megvalósítása követett. 2014. március 21-ére konferenciát szerveztünk, amely – s a visszajelzések alapján ezt talán én is kijelenthetem – tudományos életünk jelentős eseménye lett.

A kötet, melyet az Olvasó a kezében tart, ennek a konferenciának a tükré. A rendezvényen 55 előadó és számos érdeklődő vett részt, akik a plenáris ülések mellett öt szekcióban vitatták meg a szuverenitással összefüggő nézeteiket. Tárgyaltak jogi és gazdaságtani, filozófiai és alkotmánytani problémákat, elemezték a szuverenitást a globalizáció és az európai integráció összefüggésében, vitattak történeti és analitikus kérdéseket, és így tovább. S a résztvevők többsége nem csupán e rendezvényen adta elő gondolatait, hanem közzé is kívánta tenni azokat. Már a szervezés során látszott: a munkaanyagok közlése mellett arra is van igény, hogy a résztvevők együttesen is megjelenítsék álláspontjukat, hisz – s ez már akkor nyilvánvalónak tűnt – együttesen is van érdemi mondandójuk a tudomány számára. E kötet ennek az igénynek tesz eleget, és ezt a mondanivalót fogalmazza meg 31 tanulmány közlésével.

A kötetben kifejtett álláspontok igen változatosak. A tudományos kutatás természetén túl ennek az az oka, hogy az egyes szerzők különböző iskolák, irányzatok, mi több: különböző eszmei áramlatok, sőt eltérő paradigmák keretei között gondolták végig a szuverenitás kérdéseit. A paradigmatismer eltérések legradikálisabb példájaként alkalmilag még a szuverenitás fogalom használhatóságával kapcsolatos szkeptikus álláspontok is helyet kaptak itt. A vélemények más vonatkozásban sem mindig csengnek egybe, s az egyes tanulmányok őrzik a konferenciát jellemző élénk viták főbb kontúrjait. Ennek fényében a kötetről elmondható, hogy a szerzők – néhány kivétellel – egymás álláspontjait is jól *ismerve* s azokra is tekintettel fogalmazták meg *saját* tételeiket. E könyv így – reményeim szerint – egy *párbeszéd* része, mely hozzájárulhat ahhoz, hogy a legkülönbözőbb tudományok művelői tisztábban lássák a címben jelzett problémakört. Amint a konferencia egyik célja annak feltérképezése és megjelenítése volt, hogy az államtudományi kérdésekkel is foglalkozók köre 2013/14-ben mit gondolt az államok szuverenitásáról, e kötet – ezen

túl – talán azt is jelezni fogja, amit e közösség 2014/15-ben arról gondol, hogy milyen irányban érdemes folytatni vizsgálódásait.³

Külön felhívom a figyelmet a kötet *interdiszciplináris* jellegére. Azt a témát, amelyet hagyományosan jogászok szoktak tárgyalni, mellettük itt közgazdászok, történészek, politológusok és filozófusok elemzik – természetesen a saját nézőpontjukból. A *nézetek* ütközését így a *nézőpontok* ütközése is kiegészíti. Azt itt közölt tanulmányok annak a bizonyítékai, hogy a dialógus iránti igény a tudományterületek közötti viszonyban is megjelent, s meggyőződésem szerint a közeljövőben ez még intenzívebbé válik.

Röviden szólnék itt a kötet egy meglehetősen érzékeny vonatkozásáról is, mely a tudomány és a politika viszonyát érinti. Mint említettem, a szuverenitás témájának megtárgyalására vonatkozó javaslat intenzív érdeklődést, már-már intellektuális izgalmakat váltott ki. Ennek háttérében – a probléma fontossága, bonyolultsága és elméleti feldolgozásának csaknem öt évszázadon át gazdagodó tradíciói mellett – minden bizonynyal ott volt az is, hogy sokan úgy vélték: a szuverenitás fogalmilag alkalmas a hazai közélet változásainak, a magyar államfejlődés újabb fejleményeinek vagy a nemzetközi rend legutóbbi tendenciáinak elméleti megragadására. Úgy érezhették, s nem is minden alap nélkül, hogy a politikai életben bekövetkezett változások a *szuverenitás* kategoriális rendszerében teoretikusan jól kezelhetők. Ez az attitűd természetesen hívja elő a politikai értékeket és az azok érvényesítésére vonatkozó törekvést, ami – mint köztudott – számos veszélyt jelent a tudományosságra nézve. Ez a veszély azonban sehol sem vált valósággá, s a kötetet azzal a megnyugtató érzéssel nyújtom át az Olvasónak, hogy minden szerző a helyén kezelte a tudomány és a politika viszonyát, s kellő távolságot tartott a két jelenség között.

Vagyis azt szeretném explicitté tenni már itt az Előszóban, hogy a szuverenitás kérdését elemző tanulmányok – részben tárgyak, részben művelők miatt – szükségképpen politikai jellegűek ugyan, az itt közölt írásokban kifejeződő értékelkötelezettség azonban sehol sem jelentette a napi politika szempontjainak érvényesítését. Mintha a szerzők, szerkesztői kérés nélkül is az egykori közgazdász és társadalomtudós, Gustav

³ Arra, hogy egy tudományos közösség valamely konferencián megformálódott s így számos nézetkülönbséget is megjelenítő, ám bizonyos értelemben mégis egységet képező tanulmánykötetben foglalja össze nézeteit, a szakirodalomban számos példa van. A szuverenitás-elméletek terén elég itt a legutóbbi kettőre utalni. Az egyik a Neil Walker által szerkesztett *Sovereignty in Transition* című kötet (Hart Publishing, Oxford, 2003), mely egy 2001-ben tartott firenzei konferencia anyagát tartalmazza. A másik a Hent Karmo és Quentin Skinner szerkesztésében megjelent, a téma vonatkozásában ugyan kicsit szkeptikus, de intellektuálisan rendkívül eleven és izgalmas *Sovereignty in Fragments* című gyűjtemény (Cambridge University Press, Cambridge, 2010), mely az észtországi Tartuban 2007-ben szervezett konferencia anyagát fogja össze.

Schmoller intésének engedelmességek volna. „A tudománynak olyan-
nak kell lennie – írta Schmoller híres programadó cikkében –, mint a
kórusnak a [görög] tragédiában: neki magának nem szabad cselekednie,
hanem a színpad szélén kell állnia, megjegyzéseivel kísérve a szereplő-
ket, és a kor legmagasabb eszményei szerint értékelve tetteiket.”⁴ Úgy
vélem, hogy a tudomány és a politika viszonyát illetően e kötetben e
követelmény teljesült, s az itt közölt tanulmányok korunk legmagasabb
eszményeit szem előtt tartva értékelik a szuverén államok világában zaj-
ló történéseket.

Végül, az Előszó végén többeknek szeretnék köszönetet mondani.
Mindenekelőtt a szerzőknek, akik türelemmel kivárták írásaik kötetbe
szerkesztését. Köszönettel tartozom az MTA TK Jogtudományi Intézete
vezetőjének azért, hogy tavaly helyet adott a konferenciának, sőt köz-
reműködött a szervezésben. Köszönet jár továbbá a konferencia lebo-
nyolításában szerepet vállaló, például az egyes panelekben moderátori
szerepet ellátó kollégáknak (névsorukat lásd a Függelékben), valamint
a konferenciaszervezést és a kötet szerkesztését segítő egyetemi hallga-
tóknak. Köszönettel tartozom az azóta megszüntetett OTKA (Országos
Tudományos Kutatási Alapprogramok) vezető tisztségviselőinek is, akik
2013-ban megakadályozták, hogy a K. 108790. számú kutatási program,
melynek e kötet megjelenése részben köszönhető, emberi gyarlóság
okán ebek harmincadjára jusson, s végül, de nem utolsósorban a Szé-
chenyi István Egyetemnek is, amely befogadta e programot, és jelenleg
is helyet ad neki, biztosítva az egyetemi alkotómunka szakmai és emberi
feltételeit.

Ha e kötet mondani tud valamit a magyar tudományos közösség szá-
mára, amit remélek, az az ő érdemük is. Az igazi érdem természetesen a
szerzőké. Ezért mostantól beszéljenek ők helyettem.

Kelt a Budapest–Bécs közötti
gyorsvonaton, 2015. január 17-én

Takács Péter

⁴ Schmoller, Gustav: Über Zweck und Ziele des Jahrbuchs, in: *Jahrbuch für
Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche* (közismert cím-
mel: *Schmollers Jahrbuch*), 5. (1881) 1. o.